

DANSKE BOGRYGGE
HOVEDFORMER I DE SIDSTE HUNDREDE AAR
Af ANKER KYSTER

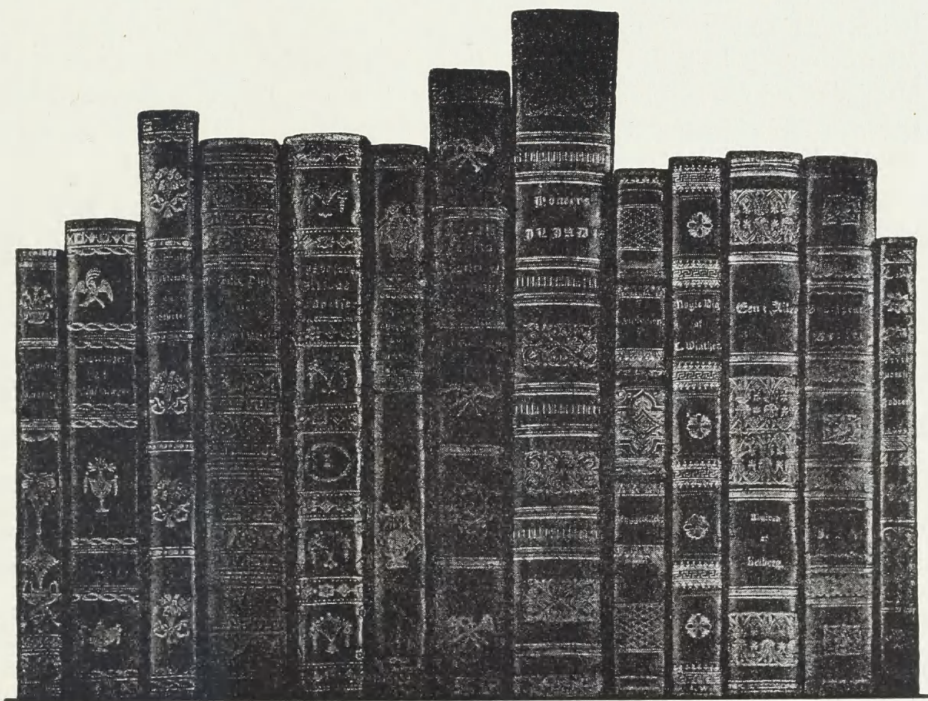
FOR den, som vil studere Bøgenes ydre Dekoration, synes et overvældende Materiale, i ypperlige Gengivelser og Beskrivelser, navnlig i de tre Hovedsprog, at staa til Raadighed. Men det er altid de fremmede Pragtværker, de mere eller mindre kunstfærdige Helbind, der er Tale om, de fordringsløse Halvbind ere upaaagtede, og gode danske Indbindinger ere ukendte udenfor vore Grænser.

Jeg véd ikke, om det er gaaet andre som mig. Naar jeg har søgt en Del Værker igennem, og er færdig med at beundre de foregaaende Aarhundreders Arbejder, tænker jeg tit med et stille Suk: Ja, det er ganske vist dejligt, men det er saa sjældent, der er Brug for disse gamle Stilarter til danske Bøger; var her dog blot et Par gode Motiver til Rygge, som jeg kunde benytte til denne eller hin nyere Forfatter! Der har jeg for Eksempel et ubeskaaret Skrivpapirs Eksempel af Oehlenschlägers Poetiske Skrifter, 1805, og et sjældent rent af Heibergs Digte, 1843, og min Niels Lyhne! — Her hjælpe alle disse gode Sager mig ikke paa Gled til at finde et værdigt, til Tiden svarende Bind.

Er man i en saadan Situation og nærer saadanne Ønsker, maa man selv opsøge Motiverne i Bibliotekerne, hos private Samlere og hos Antikvarboghandlerne. De gamle danske Haandværkeres jævne Arbejder have en ikke ringe Interesse for Bogelskeren og Bogbinderen og benyttes ofte med Held som Mønstre, navnlig til Originaludgaver af Guldalderens Literatur.

Allerede i Slutningen af forrige Aarhundrede vare, naar de velhavende Samleres Biblioteker undtages, Halvbindene blevne de almindeligst anvendte. Man havde da, naar et bedre Bind forlangtes, navnlig lagt Hovedvægten paa en ejendommeligere Dekoration af Ryggen. Denne var allerede godt inde paa ny Spor i Firserne med Stempler i Datidens nyklassiske Smag. De ophøjede Bind (Hæftesnorene) vare bortfaldne, med de af dem dannede Felters rige, men stereotype Forgyldning, som vi kende den fra Bøgerne paa Holbergs Tid, og paa den glatte Ryg, som traadte i Stedet, var der frit Spil for Ejerens og Forgylderens Fantasi. Nogle faa Tværlinjer med lette Ornamentter begrænse Titlen og danne Afslutning ved Hoved og Fod. Det altid stærkt farvede Titelfelts Plads varierer fra højt oppe til noget over Midten af Ryggen. Tomefeltet findes undertiden helt nede ved Foden; men hyppigst er Bindtallet anbragt noget under Titelfeltet og ganske sirligt indtrykt i et Stempel med aabent Midterparti: en Medaillon ophængt i flagrende Baand, en Perlekreds, et Par krans-

formede Lavrbærgene og lignende. Ofte ser Ryggen ud som en Mønstersamling, idet der enten er trykt 4—5 forskellige Stempler derpaa, det ene over det andet, eller de ere samlede i en pyramideagtig Opstilling, som fra Foden kan strække sig næsten op til Titelfeltet. Blev Ryggen inddelt i fem Felter, kunde man fylde det øverste og nederste med fletværksagtige Baand og sætte Hjørne og Midterstempel i det, som skiller Titel- fra Tomefelt. Ganske virkningsfuld er ogsaa den med Tværbaand helt fyldte Ryg: man trykte det ene tæt under det andet eller lod flere forskellige veksle og satte saa Titelfeltet et godt Stykke op over Midten af Ryggen. Stemplerne fra Ewalds og Wessels senere Skrifter gaa igen paa de første af Oehlenschlägers Bøger:

Danske Bogrygge fra c. 1795—c. 1840.

Vaser, Terriner og Urner, undertiden med en Sørgepil over, Fugle, Blomsterkurve med Hyrdestav og lignende Emblemer, som Bogbinderen har anskaffet for en Snes Aar siden, med Datidens Smag for Øje; men snart gør den strengere antikiserende Stil sin Indflydelse gældende, à la grecque Borten, Palmetten og andre klassiske Former komme frem og Dekorationen faar ligesom et stivere, mere højtideligt Tilsnit; Vaserne, Lyrerne og de øvrige allegoriske Figurer skæres efter den ændrede Mode og Ryggen gøres mere symmetrisk. Det ser ud, som om der har været lidt Dødvande i Dekorationen i de Aar, som nærmest fulgte efter Statsbankerotten. Fra denne og til Slutningen af Tyverne findes sjældent andet end de ganske almindelige Rygge med 5—6 Tværlinjer og Titel, som have været brugte alle Dage til de tarveligste Bind.

Da der saa igen stilledes Fordringer til Haandforygleren, var Moden forandret, den strenge Empire forvisket, Hovedmotiverne i de enkelte Stempler vare vel bibeholdte, men udtraadte og iblandede fremmede Detailler. Man beholdt den foregaaende fattige Periodes Inddeling i Felter, men gjorde Dekorationen rigere ved at sammenstille flere mønstrede Fileter og anbringe Midterstempler i Felterne. Efter lange Tidens Hvile kom nu endelig Blindtryk frem igen som et Reliefbaand langs Guldlinjerne eller udfyldende alle Felter. Lidt hen i Trediverne naaede den gotiske Strømning i Ornamentiken ogsaa Bogbinderstemplerne, og der findes en Del af disse misforstaaede gotiske Former baade i Tværbaand og Stempler, undertiden sammenstillede med rene Empireornamenter. Ofte spores Paavirkning af Grolier'ske Motiver i Stemplerne, men omtegnede og opstadsede, saa man næppe kan kende dem igen. Man benyttede hele Sæt af alskens intetsigende Kruseduller, som, sammenblandede med rette og krumme Linjer, vare lette for Haandforygleren at stille sammen til et Ornament, der fylder hele Ryggen, og kun lader Plads aaben til Titlen. Sjældnere Former vare blandt andet Rygge med Stempler øverst og nederst med lodrette Forbindelseslinjer imellem. Ryggen kunde undertiden næsten faa Udseende af en kanelleret Søjle med Basis og Kapitæl, afbrudt ved et Titelfelt. Holdningsløshed og Overlæsselse var fremherskende i disse ny Kompositioner, som danne en Overgang til den ret radikale Omvæltning i Rygdekorationen, der fandt Sted midt i Fyrerne. Det er de svære, rokokagtige, hængende Ornamenter, med vredne, uskønne Former, som nu bleve trykte over og under den noget over Midten anbragte Titel. Et lille Fremskridt i Gravørkunsten, Guillocheringen, den maskinmæssige Fremstilling af fint stribede eller vatrede Felter og Bladformer, gjorde ikke Ryggen lettere. Ældre Bogbindere erindre endnu, hvilken Furore disse ny Stempler gjorde paa Markedet, og der eksisterer den Dag i Dag Masser af denne Art tunge Stempler, som benyttedes hele Halvtredserne igennem og endnu spøgede lige op til Halvfjerdsene, indflettede med naturalistiske Motiver, særlig Blomstergrene.

Dekorationen er altfor tung til Titlerne og Helhedsindtrykket uroligt. Men var end Smagen tarvelig i denne Periode, saa stod den tekniske Færdighed, ligesom i Trediverne, gennemgaaende højt. De store, vanskelige Stempler staa rene og klare, ere, selv ved indviklede Mønstre, præcist trykte, og Titlerne, naturligvis gotiske Typer, ere smukt og korrekt anbragte. Da Forygdepressen omtrent paa den Tid holdt sit Indtog her, var det naturligt, at man tog Stemplerne lidt større og mere fyldte; *den* kunde magte, hvad Haandtryk ikke formaede, og med ét Tryk udrette det samme og mere, end Haandforygleren nøjsommeligt ved mange enkelte.

Hidtil havde det marmorerede Kalve- og Faareskind omtrent været ene-herskende til Rygge. Men efter 1850 begyndte man at anvende ufarvet eller fint sortstænket Skind til de saakaldte Vælskbind. De forsynedes med paa-klæbet farvet Titelfelt og dekoreredes med Guldlinjer langs de ophøjede Bind og et Par mønstrede Fileter ved Hoved, Fod og over Bindene. De fik en vidtstrakt Anvendelse, og ere tildels endnu vore dagligdags Biblioteksbind.

Midt i Fyrrerne var Chagrinskindet kommet hertil. Dette matte, kornede Skind, som egner sig saa fortrinligt til Blindtryk sammen med Guld, blev mere og mere taget i Brug til »Franskbind«. Den almindeligste Dekoration til disse var 4 ophøjede Bind med Linjer eller smalle Borter over og Blindtryk langs dermed, eller en blind Ramme af en grov og en fin Linje omkring hvert Felt, den fine Linje undertiden i Guld. Fra Halvtredserne og navnlig Tredserne bleve disse Rygge stadigt brugte til hvad der skulde være lidt ud over det almindelige. Det er tørre, kedelige Bind, tilmed da de næsten altid holdtes i mørke Farver. Det lille Stempel, man i Halvfjerdserne begyndte at sætte i hvert Felt, liver Ryggen ganske anderledes op. Samtidigt kom lysere Farver i Brug, Forgylningen blev mere sirlig og net, de ornerede Fileter

Danske Bogrygge fra c. 1840—c. 1880.¹

afløstes af fine Linjer, Midterstemplerne — som oftest stiliserede Blomster — bleve næsten dominerende i Begyndelsen af Firserne, og man brugte med Forkærlighed latinske Typer. Kort sagt, fransk Indflydelse kom til Gennembrud, endogsaa paa det ydre af Datidens Litteratur.

Endelig kom den Bevægelse, vi nu staa midt i. En større Frihed i Dekorationen brød frem, idet vore første dekorative Kunstnere kom Haandværkeren til Hjælp med nye Ideer. Roxburghbindenes lange Ryg med Titlen øverst oppe og det enlige Stempel anbragt omtrent midt paa Ryggen slog an, Farverne kom atter til deres Ret, efter at de saa længe havde været sørgeligt negligerede, og finere og ægttere Skindsorter forskaffedes. Naar hertil nævnes, at der er

¹ Nyere danske Bogrygge findes afbildede i Emil Hannovers Artikel: *Om at samle paa Bøger* i Foreningens Aarsskrift for 1891.

gjort store Anstrengelser for at hæve den tekniske Dygtighed, vil man se, at det er den rette Vej, der er slaaet ind paa, og tillige — ganske kuriøst — at det netop er de gode Egenskaber ved Bogryggene i Aarhundredets Begyndelse, der igen ere komne til Højborgs.

De ikke smaa Svingninger, vi nu have set Rygdekorationen undergaa i de sidste hundrede Aar, have ganske godt afspejlet de forskellige Perioders kunstneriske Retninger. Saaledes vil det vel gaa fremdeles, baade Haandværkeren og Bogelskeren trættes efterhaanden ved at se de en Tid lang benyttede Motiver traadte flade, og ville da frembringe eller forskaffe sig nye, mere svarende til Tidens Krav. Men de faa, som sysle med gamle Bøger og som vide, hvor godt et Bind fra en bestemt Tidsalder klæder den Bog, som stammer fra samme Periode, ville ogsaa af og til søge tilbage og grave disse ældre, halvglemte Sager op igen.

Det gælder da om at vælge og vrage: bevare Tidens fremherskende Kendemærker og undgaa den aandløse Efterligning. De ældste her beskrevne Rygge ere ubetinget de fornøjeligste at arbejde med; man finder der de dristigste Kombinationer, den største Frihed i Arrangementet. Man kan bibeholde dette, benytte helt moderne Stempler dertil, om man vil, og dog bevare Friskheden i Kompositionen.

Tredivernes Bogrygge egne sig mindre til Efterligning, noget overfyldte som de ere, og Fyrrernes endnu mindre. Dette udelukker dog ikke, at man, ved at tage lidt fornuftigt paa de bedste af Motiverne, kan omforme og beskære dem, saa at de blive præsentable og undertiden endogsaa kunne gøre ganske god Virkning.

De pressetrykte, rigt- og sværtornerede Rygge fra Halvtredserne maa vi haabe, vi aldrig faa at se mere som Udgangspunkt for Rygdekoration. Og hvad de med blinde »Kvadrater« trykte Rygge fra samme og nærmest paafølgende Periode angaar, saa lade de sig næppe videre variere, men kunne nok have deres Berettigelse til at anvendes paa religiøse og etiske Værker.

De ophøjede Bind, som paa de ældste Bøger fremtraadte som et konstruktivt og nødvendigt Led, høre til de mest organiske Prydelser, man kan give en Bogryg, og ville altid — maaske lidt i Bølgegang — være yndede og begærede. Men man kan ikke forhindre, at de give Ryggene et lidt ensformigt Præg, og den indskrænkede Plads mellem de ophøjede Bind virker hæmmende paa en fri Fantasiudfoldelse, bringer ind paa gamle Spor, — lige fra Holbertidens helt forgyldte Felter med Hjørne og Midterstempler omgivne af en Linieramme til Halvfjerdsernes Rygge med de enlige Midterstempler eller endog tomme Felter og blot Titlen i Guld.

I hvilken Retning den ny Tid bærer hen, vil ikke være vanskeligt at sige. Der sigtes efter den enkle, kraftige Virkning ved Hjælp af faa kunstnerisk udførte Stempler og en dekorativ virkende Titel. Men som sagt, ved Siden af denne eller hvilken som helst anden, endnu nyere Opfattelse, vil der altid findes de kræsne Kenderes. De kræve, at den Duft, der er over en ældre Forfatters Originaludgave, og den Stil, der er i dens typografiske Udstyr,